ŠTÚDIE

Motívy národného exodu v diele Jána Kollára

RÓBERT KISS SZEMÁN, Univerzita Lóranda Eötvösa, Budapešť

KISS SZEMÁN, R.: The motifs of national exodus in Ján Kollár's works. SLOVENSKÁ LITERATÚRA 58, 2011, No 3, p. 201 – 219.

The study tries to grasp a phenomenon of the early 19th century when the Slovak nation and national literature separated from the Hungarian cultural tradition. However, many of its traditional features continued to exist in modern national literatures. The author focuses on the phenomenon of exodus as one of the defining organizational factors of Kollár's life. He tries to reconstruct Kollár's relationship with the world in his childhood and youth from individual chapters of his memoirs *Paměti z mladších let života (Momoirs of my life's younger years)*, he mentions his priesthood in Pešť, whose most important moment was Slovak church's independence struggle against the German majority. The parts dealing with Kollár's *Čítanka* demonstrate the impact of exodus on his personal life and priest's and teacher's careers. The concept of Panslavism in his works is interpreted as an imaginary home, which refers to Old Testament's paradigm system of Promised land. There is some symbolism in Kollár's travels around Italy, which played an important role in Slovak national exodus. This phenomenon is naturally associated with many sonnets in *Slávy dcéra (Fame's daughter)*, which by activating the Old Testament's symbolism in a creative way also played a major role in establishing new Czech and Slovak ethnographies.

Key words: Czech and Slovak literatures of the 19th century, emblematic ethnography, Old Testament's motifs and their functions in literature, Ján Kollár, Slavic cultural community, national exodus.

1. Biografické a cirkevné súvislosti exodu

Ústredným motívom života a diela Jána Kolllára je *exodus*. Môžeme však skôr hovoriť o opakovaných aktoch *exodu*, ktoré sprevádzali život tohto básnika a kňaza od jeho narodenia až do smrti. Tento fenomén má veľkú historickú, náboženskú a kultúrnu tradíciu, ku ktorej básnik 19. storočia musel mať samozrejme a nevyhnutne vzťah. Azda práve preto sa tento fenomén doteraz nestal predmetom významnejšieho literárnohistorického diskurzu. S tradičnými starozákonnými, starorímskymi a cirkevnohistorickými súvislos-

ťami exodu sa spájajú rôznorodé historické, mytologické, náboženské postavy a funkcie, ktoré disponovali špecifickými gestami, maskami a kostýmami. Tento inventár využívali aj básnici 19. storočia pri tvorbe svojich osobných, spoločenských a národných rol, ako aj na vytvorenie vlastnej špecifickej kreácie.

Vhodným spôsobom ako priblížiť exodus a jeho umelecké funkcie je nechať prehovoriť samotného Kollára prostredníctvom všeobecne uznávaných metód humanitných vied. Spomedzi básnikových vyjadrení intímneho charakteru predstavujú najúprimnejšie prejavy jeho lyrické diela. Najkoherentnejší materiál vhodný aj na psychologickú analýzu však ponúkajú jeho *Paměti...*[1] V nich Kollár postupne vymenováva najdôležitejšie obdobia svojej životnej dráhy, spomína tu kľúčové momenty vývinu svojho spôsobu myslenia a špecifického vkusu, hovorí nielen o najdôležitejších pôsobiskách svojho života, ale poskytuje aj podrobnú charakteristiku tých osobností, ktoré mali na jeho kariéru najväčší vplyv. Popri tom na veľkom priestore zachytáva svoje zážitky a dojmy. Z nich sa neskôr zrodia najdôležitejšie výtvory jeho umeleckého diela, ktoré na tieto udalosti často odkazujú. Zložitý systém odkazov spôsobuje, že jednotlivé udalosti, figúry a autorova osobnosť sa v Kollárovej tvorbe zjavujú vo viacnásobnom zrkadlení, a to poskytuje vhodný materiál na skúmanie psychologických a tvorivých procesov.

Kollárove *Paměti...* sú v tomto zmysle teda aj vyznaniami (t. j. *confessio*), ktoré sa zakladajú na protestantskej interpretácii tradície učenia sv. Augustína. Kollárovo dielo vykazuje mnoho styčných bodov s *Conffessio* tohto cirkevného otca napríklad aj v tom, že ku koncu svojej životnej dráhy sa v Kollárovom rozprávaní uplatňuje podobný aspekt. Obe diela boli písané ako rekapitulácia života bohatého na duchovné a duševné zážitky a udalosti v ňom, spojené príčinno-dôsledkovou kauzalitou sú zoradené s požiadavkou na usporiadanie a systematizáciu.[2] Z toho vyplýva, že z pamäti rozprávača vypadávajú fakty, ktoré nepoukazujú na konečný bod, na prítomnosť rozprávania. Kollárova životná dráha tak načrtáva oblúk, kde na začiatku stojí syn mošovského sedliaka a na konci zasa Ján Kollár, najznámejší autor a vedec slovanskej Európy.[3] Vzdialenosť či skôr priepasť medzi začiatkom a koncom preklenujú udalosti plné dramatickosti, aj vzrušenia, akty exodu vyplývajúce z Kollárovej osobnosti, spôsobu myslenia a presvedčenia, ktoré vysvetľujú vývin jeho životnej dráhy, jej strmý oblúk.

Podľa svedectva *Paměti...* sa prvý výrazný akt odchodu uskutočnil v dôsledku konfliktu J. Kollára s otcom. Predmetom tohto stretu otca so synom, ktorému nechýba arche-

---

[1] KOLLÁR, Ján: Paměti z mladších let života. In: *Spisy Jana Kollára. Díl čtvrtý. Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára sepsány od něho samého S Podobiznou Jana Kollára a snímkem vlastnoručního jeho psaní.* Praha : Nákladem knihkupectví I. L. Kober, 1863.

[2] „The Confessions is very much the book of a man who had come to regard his past as a training for his present carreer. Thus, Augustin will select as important, incidents and problems that immediately betray the new bishop of Hippo" (BROWN, Peter: *Augustine of Hippo.* A Biography. London – Boston : Faber and Faber, 1990, s. 162).

[3] O tomto jave hovorí aj Elena Várossová vo svojej štúdii *Slovanská vzájomnosť a integrácia v [illegible] u Jána Kollára*: „V štruktúre Kollárovho vedomia, ako dokladá diagnostická anamnéza Pamätí [illegible] ších rokov života, sa veľmi zavčasu objavili črty zameranosti od úzkeho, malého, sputnaného, tradičného priestoru poznania na okruh vyššieho, všestrannejšieho vedenia" – cit. podľa KRAUS, Cyril [illegible] *Kollár (1793 – 1993). Zborník štúdií.* Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, [illegible] s. 55.

typálny rozmer, bolo vzdelanie a s ním súvisiaca sloboda – ako dôsledok spoločenskej zmeny – zabezpečujúca synovi takú moc, ktorá ho výrazne pozdvihla nad spoločenské postavenia. Túžba po vzdelaní a s ním súvisiaci spoločenský postup spôsobili, že sa Kollár, aj keď riskoval mnoho, vyviazal z rodinných zväzkov.[4] Pätnásťročný Kollár takto zúčtoval so systémom vzťahov, ktorý mu odopieral príležitosť na sebarealizáciu – od tohto momentu sa postavil na vlastné nohy. V krušných rokoch detstva a mladosti postupne silnelo jeho presvedčenie, že napĺňa požiadavky vyššieho ideálu človeka konajúceho pre blaho väčšieho ľudského spoločenstva. Týmto argumentom sa rozlúčil aj so svojou nemeckou láskou Wilhelminou Friederikou Schmidtovou. Vtedy sa jeho vzbura z obdobia dospievania spojená s beznádejnou láskou zmenila na gesto symbolickej obete za národ.[5] V Uhorsku začiatku 19. storočia takúto životnú obeť pre národ umožňovalo povolanie kňaza.[6] Základné nastavenie Kollárovho mladého mužného veku určovalo vedomie poslania s duchovnou a národnou náplňou. Toto vedomie u Kollára navyše posilnila aj skutočnosť, že po odvolaní v roku 1824 sa v decembri v roku 1825 s podporou superintendanta Lovicha úspešne do úradu vrátil.[7] Tento prípad odborná literatúra často opisovala starozákonnými prirovnaniami. Pavel Blaho referuje napríklad o tom, že Kollár musel získať od úradníka nemeckej farnosti kľúč od kostola na Deákovom námestí násilím, aby mohol slúžiť omšu po slovensky. Blaho komentuje udalosť slovami: „Po tomto smutnej pamäti dni Kollár prestal váhať, odhodlal sa zostať, vytrvať v Pešti, neustúpiť neprajníkom, **vyviesť ľud svoj zo zajatia** (zvýr. R. K. S.), vybojovať mu rovnosť, svobodu, a všetko čo s ňou súvisí!"[8] Exodus je teda po dospievaní a mladosti ústrednou ideou Kollárovej cirkevnej a verejnej činnosti aj v dospelosti. Stala sa jeho organizačnou silou a nakoniec sa zmenila na *národný exodus* starozákonnych rozmerov a charakteru.

Nie je preto náhoda, že v Predslove k zbierke kázní z roku 1831 Kollár hovorí o stave cirkevného zboru, ktorý mu bol zverený, v starozákonných slovných obratoch a reminiscenciách: *„Počet dušj slowenských, w ewangelické cjrkwi, wynášel asi tisjc, djtek asi 70, ale wšecko to bylo zanedbané rozptýlené, geden druhého neznagjcj; služby slowenské byly předtjm gen ledabylo odprawowány, školy a učitele žádného nebylo, gen pauze němečtj, se kterými se slowenské djtky smlauwati neuměli; ba i odrostlá slowenská mládež nebýwala nikdy w náboženstwj wynaučowána a ku welebné Swátosti připrawowána: nepochybně proto, že geden kazatel nestačil oběma stránkám dosti činiti. Slowáci, widauce sebe tak zanedbané a nemohauce na německých, owšem lépe*

[4] Porovnaj KOLLÁR, Ján: Paměti z mladších let života... In: c. d., s. 152 – 157.

[5] Pozri AMBRUŠ, Jozef (ed.): *Listy Jána Kollára I. 1816 – 1839*. Martin : Matica slovenská, 1991, s. 24.

[6] Pozri aj najvýznamnejších katolíckych autorov spomedzi Kollárových súčasníkov ako Anton Bernolák, Juraj Fándly, Jozef Ignác Bajza, Ján Hollý a i.

[7] Väčšina životopiscov, vychádzajúc z práce Doleschalla (DOLESCHALL, E. A.: *Das erste Jahrhundert aus dem Leben einer hauptstädtischen Gemeinde*. Aus Veranlassung des hundertjährigen Bestandes der Pester evang. Kirchengemeinde A. C. geschildert von E. A. Doleschall Pfarrer der deutschen evang. Gemeinde daselbst. Budapest : Buchdruckerei des Franklin-Verein, 1887), nesprávne datuje Kollárovo odvolanie rokom 1820 namiesto 1824, pozri napr. BLAHO, Pavel: Ján Kollár v Pešti. In: Kraus, c. d., s. 31 – 48.

[8] BLAHO, Pavel: Ján Kollár v Pešti. In: Kraus, c. d., s. 32.

opatrowaných, službách božjch podjlu bráti, stali se téměř ke wšemu náboženstwu a geho přjprawám studenými a newšjmawými."[9]

Zvážiac situáciu svojich veriacich, pustil sa Kollár do závažnej organizačnej a zberateľskej práce. Jej prvým výsledkom bolo dňa 21. októbra 1821 otvorenie slovenskej školy peštianskej evanjelickej cirkvi v Józsefvárosi (jej prvým učiteľom bol Samuel Matejkovský). Ján Kollár zostavil a napísal pre slovenskú školu *Čítanku*, ktorá vyšla v roku 1825,[10] čiže o rok neskôr ako prvé vydanie jeho najdôležitejšieho básnického diela *Slávy dcera*. Počas dvadsiatych rokov 19. storočia vyrástlo jeho básnické a pedagogické dielo z totožných ideí a emocionálnych zdrojov. Intencionalita oboch diel je skoro rovnaká – v prvom uplatnil básnický arzenál začiatku 19. storočia, v druhom inštrumentárium protestantskej racionalistickej pastorácie.

Popri vzdelávaní jazykovo znevýhodnených slovenských detí a vedenia mladých ľudí túžiacich po vzdelaní zamestnával peštiansky slovenský evanjelický cirkevný zbor svojho duchovného pastiera mnohými inými záležitosťami. Kollár sa od počiatkov svojho pôsobenia v Pešti snažil, aby sa slovenský zbor osamostatnil aj cirkevnoprávne. Významným momentom tohto exodu zameraného na osamostatnenie bol rok 1828, keď zbor, podľa svedectva Kollárovho listu, zozbieraním 16 550 zlatých[11] vytvoril finančné prostriedky pre samostatné fungovanie slovenského duchovného, nezávislého od spoločnej nemecko-slovenskej nadácie.[12] Pole pôsobnosti kňaza vedúceho zbor sa, samozrejme, formovalo v súlade s historickými tradíciami protestantskej cirkvi. Popri sekularizovanej učiteľskej funkcii, naplňujúcej mladícku túžbu po vedení, sa v Kollárovi posilňovalo poslanie vytrvalého duchovného pastiera, ktorý vedie svoj zbor k pravde evanjelií. Zápas s presbyterstvom s nemeckou väčšinou a pomaďarčenými svetskými vodcami a boj o praktizovanie viery v materinskom jazyku mohli v Kollárovi pripomenúť zakladateľov protestantskej cirkvi.

Túto rolu podporoval Kollár aj svojím lyrickým dielom. Vo vydaní *Slávy dcery* z roku 1832 sa prvýkrát objavuje sonet, v ktorom sa, tematizujúc každodenný boj o nezávislosť cirkevného spoločenstva, štylizuje do roly Jána Husa. Hyperbolizuje svoje utrpenie a zjavuje sa v rúchu mučeníka:

Všecky za mnou neřesti se wlekou
Jako chlapci za pstrým motýlem,
Nejen Milek w rauchu nemilém,
Wlast i národ trápí duši měkau;

[9] KOLLÁR, Ján: *Nedělní, sváteční i příležitostné Kázně a Řeči* od Jana Kollára, cjrkwe ewangelické Pešťansko-Budjnské sl. b. K. učené Společnosti krakowské úda. Pešt : tiskem Trattnera a Karoliho, 1831, s. III – IV.

[10] KOLLÁR, Ján: *Čjtanka anebo Kniha k Čjtánj pro mládež we sskolách slowanských w městech a w dědinách*. Budjn : w Králowské univwersické tiskárně, 1825.

[11] Z toho Žofia Hvizdáková darovala 10 000 zlatých, druhý najväčší dar pochádzal od nemeckého cirkevného zboru, okolo 1000 zlatých. Por. MATUS, László: *A Pesti Szlovák Evangélikus Gyülekezet*. Piliscsaba : Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2000, seminárna práca, odbor história, s. 35.

[12] Porovnaj Kollárov list z 2. apríla 1828: MURKO, M.[athias] (ed.): Listy Kollára Kopitarovi a Miklošićovi (List datovaný 4. októbra 1828 v Pešti). In: Kraus, c. d., s. 52.

Od cizinců nad to dlouhowěkau
Křivdu snáším w srdci zmužilém,
I jáť jsem Hus, jen s tím rozdílem,
Že mne Němci deset let už pekau!

A wšak nedbám mučte, palte, pecte;
Jenom popel můj ne do Rénu,
Ale raděj do Dunaje wmecte,

Aby s řekau až tam rozpowodnil
K Srbů se a Rusů plemenu
A zem slawskau k rozkwetnutí zplodnil. (1852, 385)[13]

Boj za osamostatnenie slovenského cirkevného zboru dospel k víťaznému koncu v roku 1833, keď cisár František I. ukončil podrobenie Slovákov, ktoré sprevádzalo mnoho poníženia.[14] Kollár svoj zbor takto vyviedol z cirkevného dozoru nemeckej väčšiny. Po viac ako desaťročí exodu a blúdenia v púšti sa ukazovala na obzore Zem zasľúbená. Vtedy na znamenie zväzku bolo treba postaviť Chrám. Kollár vynaložil obrovské úsilie, aby svoje dielo zavŕšil. Jednou z jeho najbohatších veriacich bola Žofia Hvizdáková, ktorá slovenskému cirkevnému zboru darovala dom na Kráľovskej ulici (Király utca).[15] Týmto veľkorysým darom sa slovenský evanjelický zbor priblížil k výstavbe vlastného kostola.[16] Kollár, samozrejme, nebol voči svojim patrónom nevďačný. V roku 1838 napísal ich životopisy, ktoré potom uverejnil spolu s oslavnými veršami a stať ami o iných významných darcoch v samostatnom zväzku.[17]

---

[13] Sonet citujem z viedenského vydania z roku 1852, posledného, ktoré bolo pripravené Kollárom.

[14] Por. JANOŠKA, Jur: Kollár, kňaz a kazateľ. In: Kraus, c. d., s. 168 – 178.

[15] Spomína to P. Blaho v cit. diele, s. 45 – 47. Podľa Blaha ide o dva domy v hodnote 50. 000 korún, Kollár v skutočnosti spomína v spise *Památka Dobrodincům cjrkwe ewang. Slowenské A. W. W Pešti obsahugjci Řeči, Werše a Žiwotopisy*, W Pešti, 1845, Tiskem Trattner-Károlyiho, ktorý sám zostavil, len jeden dom.

[16] Výstavby kostola peštianskeho evanjelického cirkevného zboru sa už Kollár nedožil. Postavil sa podľa návrhu Józsefa Dieschera v roku 1858. Podľa dobovej rytiny pozri KEMÉNY, Lajos – Dr. GYIMESY, Károly (ed.): *Evangélikus templomok.* Budapest : Atheneum, 1944, s. 559.

[17] KOLLÁR, Ján: *Památka Dobrodincům cjrkwe ewang.* Slowenské A. W. W Pešti obsahugjci Řeči, Werše a Žiwotopisy. Pešt : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1845. – Obsah zväzku:

1. Truchlořeč při pohřebě Mnohowážné panj Žofie, owdowelé Hwizdákowé, rozené Slawkowské r. 1845. dne 5. Dubna. Od Dw. p. Jana Kollára, s. 3 – 7.
2. Werše u hrobu mnohowážné panj Žofie Hwizdákowé, rozené Slawkowské. Od Jana Kadawého, učitele školy, s. 8 – 11.
3. Žiwotopis Pána Ondřege Hwizdáka a geho manželky Žofie, rozené Slawkowské, s. 12 – 16.
4. Řeč při školnj truchlopamátce zesnulého r. 1844. dne 14-ho Listop. P. Samuela Hajnala držaná r. 1844 dne 8. prosince od Weleb. P. Jana Kollára, s. 17 – 20.
5. Pjsně wděčnosti ku památce mnohowážného někdy Samuele Hajnala od Bohuslawa Nosáka, I. a II. časť, s. 21 – 23.
6. Žiwotopis pána Samuele Hajnala, s. 24 – 27.

2. „Tichý, nevinný baránok" – slovanská kultúrna vzájomnosť

Väčší význam ako stavba samostatného kostola pre evanjelikov v Pešti malo azda len Kollárovo vytvorenie spoločnej duchovnej katedrály slovanskej kultúrnej vzájomnosti. Na mape Európy začiatku 19. storočia neexistoval okrem Ruska slovanský národ, ktorý by sa slobodne začal transformovať na moderné národné spoločenstvo. Koncepcia slovanskej jazykovej a kultúrnej jednoty vzišla z absencie rámcov národného štátu, z priechodnosti medzi slovanskými dialektmi a jazykmi, inšpirovala sa vzorom nemeckého národného hnutia. Jej predchodcu možno nájsť aj v barokovom slavizme.[18]

Aby sme vysvetlili Kollárovo slovanské národné povedomie, citujeme XV. kapitolu *Čítanky* s názvom Kratičká známost národu Slowanského, ktorá na spôsob katechetického výkladu zhŕňa znalosti o slovanskom národe:

Co gest národ?
Národ gest společnost wšech těch lidj, kteřj gednu řeč mluwěgj, k. p. německá řeč a německý národ, slowanská řeč a slowanský národ.
K gakému národu my přináležjme?
My přináležjme k národu slowanskému, nebo Slowáci gsau částka Slowanů.
Gestli národ slowanský na počet weliký?
Owšem, neywětšj národ w Europě gsau Slowané, nebo se gich wšech počjtá 50 až do 60 millionů, kteřj polowic Europy, třetinu Asie, a hodnau část Ameriky zaugjmagj.[19]

Nemožno obísť bez poznámky ani podobu tohto súhrnu najdôležitejších informácií. Reprezentuje variant katechetickej formy otázka – odpoveď, výrazne rozšírený v období náboženských sporov, ktorý úspešne vo vzdelávaní uplatnila pedagogická literatúra.[20] Rovnako ju využívali aj vedeckí autori pri popularizácii výsledkov svojich bádaní.[21]

Kollár vypracoval koncepciu slovanskej vzájomnosti najdôkladnejšie spomedzi svojich súčasníkov,[22] vždy sa však veľmi dôkladne vyhýbal každej okolnosti, ktorá by poukazovala na príbuznosť s iniciatívami pangermanizmu. Jednou z podôb mimikri bolo

[18] BRTÁŇ, Rudo: *Barokový slavizmus*. Liptovský sv. Mikuláš : Tranoscius, 1939.

[19] Kollár, c. d. 3, s. 202.

[20] Porovnaj nemecké, latinské alebo maďarské učebnice prvej polovice 19. storočia, napr. RHENII, M. Joannis: *Compendium Latinae Grammaticae pro Discentibus Nationis Germanicae, Hungaricae atque Bohemicae Scriptum...* Posonii & Cassoviae sumptibus Joannis Michaelis Landerer, 1781; CELLARII, Christ.: *Grammatica Latina, linguae Hungaricae accomodata*, Cassoviae ex typographia Ellingeriana. MDCCCIII. 3. skk. alebo s dielami Joannisa Schuleka so slovenskými, maďarskými a nemeckými vysvetlivkami: SCHULEK, Johannis: *Grammatica Latina...*, Szakolczae, Typis Francisci Xav. Skarniczl & Filiorum, 1833.

[21] Porovnaj napr. BENCZÚR, József (1728 – 1784): *Ungaria semper libera, suique juris, et nunquam vel principi, vel genti alicui externae, obnoxia.* Josephus Benczur. Vindobonae, Sumtibus Emerici Felicis Baderi, MDCCLXIV. O Benczúrovom diele z oblasti právnych dejín hovorí KOSÁRY, Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980, s. 296.

[22] O príbehu vzniku jeho spisu pozri BRTÁŇ, Rudo: *Vznik, vývin a verzie Kollárovej rozpravy o literárnej vzájomnosti. Štúdia (S faksimile, autografom a 5 prílohami).* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius [bez vročenia, vyšlo r. 1942.]

zámerné obchádzanie pojmu panslavizmus[23] – Kollár vždy úzkostlivo dbal na používanie pojmu „slovanská literárna vzájomnosť". Vo svojom spise *Ueber die literarische Wechselsitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation* predstavil Slovanov ako jednotný národ s jednotným jazykom, ktorý sa delí na štyri hlavné kmene a dialekty: ruský, poľský, československý a ilýrsky (juhoslovanský).[24] Od zástancov slovanskej vzájomnosti požadoval znalosti z jazykovedy, dejín a literatúry jednotlivých jazykov na vysokej úrovni. Tí najvzdelanejší museli poznať nielen štyri hlavné dialekty, ale aj niekoľko ich variantov (teda všetky slovanské jazyky v súčasnom jazykovom chápaní). Pre Slovanov žijúcich v mnohých štátoch a v rôznych štátnych útvaroch táto Kollárova koncepcia predstavovala seriózny vzdelávací program. Situujúc sa do opozície voči úradnému jazyku a kultúrnej politike daného štátu, pozval slovanský hovoriaci svet a jeho cirkevnú inteligenciu do ríše ideí Slávie. Kollárova národná koncepcia zabezpečovala pre všetky slovanské národy možnosť exodu do imaginárneho sveta. Dobové politické formácie a štátne útvary boli situované mimo jeho pôsobnosti.[25] Koncepcia však v priestore strednej Európy nachádzala aj iné alternatívy[26] a časom narazila na veľký odpor u Poliakov. Po rozdelení krajiny pre nich ruská dominancia nepredstavovala skúsenosť patriacu do imaginárnej oblasti, ale trpkú politickú realitu.[27] Pre Kollára však ruské historické vedy,[28] ako aj ruská literatúra predstavovali vzor. Preto sa rozhodol ruskú kultúru prekladmi priekopnícky popularizovať.[29] Kollár svoje úmysly musel, prirodzene,

[23] VLČEK, Radomír: Panslavizmus a národy habsburské monarchie. Úvod do problému. In: HRODEK, Dominik a kolektív: *Slovanství v středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita.* Praha : Libri, 2004, s. 9 – 20.

[24] Porovnaj 4. paragraf v *Ueber die literarische Wechselsitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation.* Von Johann Kolár (Aus dem Slawischen, in der Zeitschrift Hronka gedruckten, ins Deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser.), Pesth, 1837, Gedruckt mit von Trattner-Károlyischen Schriften, Herrengasse No 612, s. 11 – 13.

[25] To, ako sa v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 19. storočia akceptovala v jednotlivých slovanských národoch myšlienka slovanskej vzájomnosti, záviselo od politickej situácie daného národa: o ruských odozvách pozri naposledy POKINA, G. V.: Ideja slavjanskoj vzajimnosti v Rossii. In: NIKOLSKIJ, S. V. – SMIRNOV, L. I. – ŠVEDOVA, I. V. (ed.): *Jan Kollar – poet, patriot, gumanist.* Moskva : Rossijskaja Akademija Nauk, Institut slavjanovedenija i balkanistiki, 1993, s. 87 – 97. Srbský preklad Dimitria Teodoroviča z nemčiny sa objavil v roku 1845. Usudzujúc podľa prenumeračného listu, záujem o ňu bol pomerne vysoký.

[26] [ANGYAL Endre] ANGYAL, Andrej: Sarmatizmus, ilyrizmus, panonizmus. In: *Philologica* (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského), roč. XVI, 1964, Bratislava, s. 49 – 54.

[27] O poľskom vzťahu ku Kollárovej koncepcii vzájomnosti porovnaj WOODROW JANUSZEWSKI, Bernard: Vojciech Cybulski o idei „wzajemności" słowiańskiej Jana Kollára. In: *Pamiętnik Słowaiński*, roč. XXI, 1971, s. 273 – 294.

[28] Kollár najčastejšie citoval Karamzinove dejiny Ruska. Cituje ich v ruštine i v nemčine: [Nikolaj Mikhailovič Karamzin] *Geschichte des russischen Reiches von Karamsin.* Nach der zweiten Original-Ausgabe übersetzt, Riga, 1820, bey C. J. G. Hartmann, 1. zv.

[29] BRTÁŇ, Rudo: Prví slovenskí prekladatelia starších pamiatok ruskej literatúry. In: BAKOŠ, Mikuláš (ed.): *Slovenská a ruská literatúra. Vzťahy a súvislosti.* Venované VII. medzinárodnému kongresu slavistov. Zborník štúdií. Bibliotheca Slavica Slovaca V. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 80 – 88; naposledy LESŇÁKOVÁ, Soňa: Na počiatku bolo slovo. In: *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1826 – 1996.* Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 1998; prejavom ruského fenoménu v novodobej slovenskej literatúre som sa podrobnejšie venoval In: KISS SZEMÁN, Róbert: „Északi fények." Az orosz fenomén a szlovák gondolkodásban és irodalomban. In: *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I – II. Alapozó ismeretek az orosz-szláv és az orosz-magyar irodalmi kapcsolatok köréből.* Ed. Kroó Katalin. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2006, s. 770 – 786.

tajiť. O tom, že to bolo zbytočné, svedčia prudké reakcie, ktoré spis vyvolal vo svojom nemeckom vydaní. Vďaka nemu sa s jeho myšlienkami mohla oboznámiť aj širšia uhorská verejnosť.[30] Aby táto koncepcia nepôsobila tak, ako keby ignorovala status quo uhorskej a európskej politiky (k čomu poskytovali mnoho analógií revolučné, sprisahanecké príklady napoleonskej doby), Kollár v 3. paragrafe svojho spisu o slovanskej vzájomnosti dôsledne deklaroval, že neohrozuje moc svetskej vrchnosti, jej hranice a štáty, drží sa ďalej od politiky a je zmierená so všetkými formami vlády: „*Svetským vrchnostiam a zemepánom nie je nebezpečná, pretože necháva na pokoji hranice a krajiny, závislosť poddaných od toho alebo onoho monarchu a iné podobné politické okolnosti, uspokojuje sa s jestvujúcim stavom vecí, podrobuje sa všetkým vládnym formám, všetkým spôsobom občianskeho života, nedotýka sa práv a zákonov cudzích krajín, skrátka žije s každým vládcom v mieri, s každým susedom v priateľstve.*"[31] Úvaha prechádza do básnického obrazu – Kollár, využijúc biblické podobenstvo mierumilovného baránka, charakterizuje slovanskú literárnu vzájomnosť takto: „*Je tichou nevinnou ovečkou, ktorá hoci patrí k veľkému stádu, pasie sa na svojej osobitnej lúke.*"[32]

3. Itália? – „... *přiwlastnime to sobě a národu*"[33]

Susedné zelené lúky však predstavovali príliš veľké pokušenie pre umelcov a vedcov formujúcich sa moderných stredoeurópskych národov. Nedokázali odolať a zablúdili na cudzie pastviny. Výskum maďarských dejín Kollárovho súčasníka, vzoru a oponenta v diskusiách Istvána Horvátha sa neobmedzoval len na východoeurópske a ázijské stepi, ale rozšíril sa aj na slávne krajiny staroveku – Egypt, biblický Blízky východ, ako aj na starogrécke a starorímske oblasti.[34] Príťažlivosti antických krajín nevedel odolať ani Ján Kollár.

V zime 1840 – 1841, prekonávajúc nudu dlhých večerov, čítal s manželkou nemecké cestopisy v ich skromnom peštianskom byte zariadenom s meštianskym vkusom, na dnešnom Deákovom námestí. Cestopisy unášali slovenského kňaza a dcéru niekdajšieho

[30] Pavel Blaho spomína demonštráciu maďarskej mládeže pred Kollárovým bytom, cyklus článkov v tlači a prepúšťanie Slovákov zo zamestnania (pozri Blaho, c. d., s. 41). – Jeden anonymný autor zborníka hovorí o výtržnostiach pod jeho oknom a o tom, že v dňoch revolúcie bránil Jána Kollára maďarský literárny vedec Ferenc Toldy. LANŠTJÁK, Andrej: Drobnosti zo Života Kollárovho v Pešti. In: Kraus, c. d., s. 59.

[31] KOLLÁR, Ján: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit...* s. 39; slovenský preklad: KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti*. Vedecký redaktor Ivan Kusý. Preložil, štúdiu a poznámky napísal Karol Rosenbaum. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954, s. 112.

[32] Tamže.

[33] KOLLÁR, Ján: *Cestopis obsahujici cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841*. Konanau a sepsanau od Jana Kollára S Wyobrazeními a Přílohami též i se Slowníkem slawjanských umělcůw wšech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu wěku, s krátkým žiwotopisem a udáním znamenitějších, zwláště národních, wýtworůw. Pešt : Tiskem Trattner Károlyiho, 1843, s. VIII.

[34] HORVÁTH, István: *Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből*. Pesten : Petrózai Trattner Mátyás betüivel, 1825, s. 24 – 25; o vzťahu Kollára Horvátha podrobnejšie pozri KISS SZEMÁN, Róbert: Historičnost a kreace neboli Dobré wlastnosti Národu Slowanského? In: *Česká literatura*, roč. 57, 2009, č. 6, s. 802 – 816.

lobedského kňaza do južných exotických krajov Egypta a Talianska. Na tvár pani Wilhelminy, sklonenú nad knihou, čas vryl ostré vrásky, ale tie v slabom svite sviečok vyhladil milosrdný tieň, jej vek prezrádzali len záblesky strieborných nitiek v jej vlasoch. Tento žánrový obrázok ponúkajúci sa štetcu biedermaierovského maliara si možno odvodiť z vety z Předslowí jeho *Cestopisu*: *„Šťastnau náhodau, aneb raději zwláštním zřízením božím, se stalo, že sem práwě minulé zimy, s mau paní, wečerními chwílemi takowé knihy čítal, které mne k této nadnadějné cestě z daleka a newědomky připrawowaly a pak w samém cestowání znamenitau službu mi prokazowaly.*"[35]

Existencia fenoménu cesty a príprav na ňu je v cestopise 19. storočia najprirodzenejším dôsledkom toho umeleckého špecifika a formy prejavu ľudského poznania a kultúry v priestorovom a časovom priesečníku, v ktorom by biedermaierovský maliar mohol nakresliť spomínaný žánrový výjav.[36] Ústredný motív a vnútorné napätie obrazu by vyplývali z rozporu medzi tmavou uzavretou perspektívou kňazovho bytu a otvorenosťou knihy. Kúty izby sa už zahaľujú do tmy a čierna alebo mrazom treskúca zimná tmavomodrá obloha za zatvorenými okennými tabuľami by naznačovali chlad a nepriateľstvo vonkajšieho sveta. Okná zakrývajú ale záclony, ešte viac zdôrazňujúce nezávislosť interiéru bytu od vonkajšieho priestoru. Vonkajšiu neprívetivosť by vyvažoval teplý plameň lampy alebo sviečky, ktorý by osvetľoval zažltnuté stránky knihy. Odrážajúce sa svetlo by osvetľovalo dve naklonené tváre nad ňou – slovenského kňaza a jeho nemeckej manželky. Riadky veselo plynúce na stránkach knihy a jej výrazné rytiny namaľované južanskými odtieňmi pôsobia na svojho čitateľa priam magneticky. Pootvorené pery ženy vyslovujú také kúzelné zemepisné názvy ako Egypt, Taliansko, Rím a Sicília, muž prstom prechádza rytiny egyptských pyramíd alebo na červeno zafarbených pompejských domov, pretože čítajú tieto spisy: „jmenowitě: *Denonowo* wypsání a wyobrezení egyptských starožitností,[37] Goetheho wlaskau cestu,[38] *Eberhardowu*,[39] *Försterowu*[40] a jiných Italii."[41] Imaginárny biedermaierovský umelec by mohol svoj obraz teda ešte doplniť neporiadne

[35] Kollár, c. d. 4, s. VII.

[36] O úlohe biedermaieru v českej literatúre pozri JIRÁT, Vojtěch: Úloha „biedermeieru" v českém národním obrození. In: JIRÁT, Vojtěch: *Portréty a studie*. Praha : Odeon, 1978, s. 548 – 551. K poetike biedermaieru v Kollárovom cestopise pozri FAKTOROVÁ, Veronika: Poetika biedermeieru a idea slovanské vzájemnosti v Kollárově italském cestopise. In: HRODEK, Dominik a kolektív: *Slovanství v středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*. Praha : Libri, 2004, s. 384 – 394.

[37] DENON, Dominique Vivant: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte*. I – II. 1802. – Pravdepodobne čítali nemecký preklad: *Vivant Denon's Reise in Nieder- und Ober-Aegypten, waehrend der Feldzüge des Generals Bonaparte*. Aus dem Französischen übersetzt und mit einigen Anmerkungen begleitet von Dieterich Tiedemann fürstl. hessischem Hofrath und Professor der Philosophie in Warburg. Mit acht Kupfern. Berlin, in der Vossischen Buchhandlung, 1803.

[38] GOETHE, Johann Wolfgang von: *Utazás Itáliában*. Budapest : Magyar Helikon, 1961.

[39] EBERHARD, August Gottlob: *Italien wie es mir erschienen ist*. I – II. Halle : E. Heynemann, 1832, 1839 (2. vydanie).

[40] FÖRSTER, Ernst Joachim: *Handbuch für Reisende in Italien*. München, 1840. – K dispozícii som mal len štvrté vydanie knihy: *Handbuch für Reisende in Italien von dr. Ernst Förster*. Vierte verbesserte und vermehrte Auflage. Mit einer Wegweiser für Leidende von Dr. Rudolf Wagner Professor der Medizin in Göttingen. Mit vielen Karten und Plänen. München : Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cottaschen Buchhandlung, 1848.

[41] Kollár, c. d. 4, s. VII.

poskladanou vežou z talianskych a egyptských cestopisov. Táto nedbalosť by poukazovala na vzrušenie a horúčku, s akou tieto knihy pohádzali na kopu manželia túžiaci uniknúť svojmu prostrediu.

Vychádzajúc z toho všetkého, pokúsim sa zrekonštruovať psychologickú štruktúru kňaza na tomto fiktívnom obraze. Túžba po ceste a cestovaní predstavujú archetypálny obraz, pričom tu nemožno zanedbať ani cirkevnohistorické súvislosti. Pochádzajú z poznania, že cestovanie je špecifickým priestorovým expandovaním ľudského bytia, v priebehu ktorého chce, paradoxne, uchopiť čas tým, že vyhľadáva pamätné miesta alebo si chce privlastniť budúcnosť na spôsob Božej obce[42] (Augustinus: *De civitate Dei*[43]). Je ťažké zistiť, odkedy jestvuje v ľudskej kultúre takáto predstava priestoru a času, avšak v kresťanskej kultúre nadobudla masové rozmery počas vládnutia Konštantína Veľkého, keď začalo putovanie kresťanských pútnikov na miesto, kde sa odohrali udalosti súvisiace s Ježišom. Kollár aj tento typ putovania, ktoré sa prejavuje v kulte pozemských prejavov sakrálneho, postavil do služieb národných záujmov. Preto môžeme v prípade talianskeho *Cestopisu...* hovoriť predovšetkým o slovanskej kultúrnej expanzii, ktorá má na zreteli budúce národné záujmy. Pre Kollára predstavoval výrazný posun, jeho reálne prijatie však vzbudzuje oprávnené pochybnosti, a to v súvislosti s vývinom slovanského emblematického zemepisu, histórie a kultúry.

Populárna vlna cestopisov a zápiskov z ciest v nemeckej jazykovej oblasti druhej polovice 18. storočia nepochybne dostihla a strhla aj bývalého poslucháča jenskej univerzity. Museli však prejsť ešte dve desaťročia, aby zvečnil cestovateľské zážitky aj knižne. Kým sa skúsenosti mladíckych ciest stali súčasťou jeho básnického diela a vysvetliviek k nim, cestovanie po Taliansku zachytáva samostatná kniha. Za dobovou módou cestopisov môžeme nepochybne vidieť spoločensko-sociologický fakt, že cestovanie a s ním súvisiace vzdelanie sa stalo pre širšie meštianske vrstvy, cirkevnú a svetskú inteligenciu dostupnejšie po napoleonských vojnách. Cieľom týchto ciest bolo pre Nemcov najmä stredné a južné Taliansko,[44] kým z Uhorska viedli cesty predovšetkým do Nemecka a Francúzska. K realizácii Kollárovej cesty prispeli výrazne aj udalosti prebiehajúce v uhorskej evanjelickej cirkvi. Možno sa o nich dočítať v predslove *Cestopisu*, kde sa dozvieme aj o rozhovore s grófom Karolom Zayom. Rekonštrukcia tohto dialógu a jeho publikovanie dva roky po jeho odznení dokazuje, že Kollár považoval problém za pretrvávajúci aj po roku a pol a motivoval jeho cestu. Zo sedem a polstranového textu Předslowí tvorí rozhovor štyri a pol, čo je výrazný nepomer. Tieto tri štvrtiny sa od ostatného textu natoľko líšia – štýlom, formou, ako aj intenciou –, že sa rozhovor vyčleňuje z jeho rámcov. V cestopise je prítomný ako *cudzorodý prvok*, ako politický pamflet a v tomto kontexte možno spochybniť jeho oprávnenie z aspektu estetického, aj z hľadiska žánru literatúry faktu. To, že ho tam Kollár umiestnil z propagandistických dôvodov, dosvedčuje, že národné a národnostné zápasy v Uhorsku na začiatku štyridsiatych rokov 19. storo-

[42] Brown, c. d., najmä v kap. *Civitas Peregrina*, s. 313 – 329.

[43] SZENT ÁGOSTON: *Isten városáról*. I – III. Budapest : Kairosz Kiadó, 2005 – 2006. Preklad Földváry Antal.

[44] FITZON, Thorsten: *Reisen in das befremdliche Pompeji. Antiklassizistische Antikenwahrnehmung deutscher Italienreisender 1750 – 1870*. de Gruyter Verlag, 2004.

čia dospeli do fázy, keď zasiahli aj najvyššie vrstvy života evanjelickej a reformovanej cirkvi. Rozhovor medzi Kollárom a Zayom, ktorý podľa Kollárovho svedectva prebiehal po nemecky, je v českom preklade zaznamenaný vo forme dialógu. Karol Zay, svetský vrchný dozorca uhorskej evanjelickej cirkvi, *„silným ale přiwětiwým hlasem w němčině volal"*[45] na slovenského evanjelického kňaza, keď k nemu jedno ráno prišiel a opýtal sa ho, či naozaj uteká do Talianska pred plánovaným konventom.[46] Na túto otázku kňaz odpovedal spôsobom, ktorý pripomína najskôr motív ľudových rozprávok, kde hrdinu postavia pred úlohu, aby na otázku odpovedal aj neodpovedal. Z dialógu, ktorému nechýba duchaplnosť ani elegantná britkosť, vyplynie, že ich spor sa týkal plánovanej únie evanjelickej a reformovanej cirkvi a zmeny Kollárovej funkcie súvisiacou s ňou. Kollár sumarizuje svoj postoj takto: „Slowáci jsaou toho domnění, že evanjeličtí Maďaři, cítíce se býti nemnohými a slabými, s Kalwíny, jenž téměř wšickni pauzí Maďaři jsau, proto se sjednotiti chtějí, aby se tak spojenými silami tím klopotněji na Slowáky obořiti a tím s jistějším prospěchem je zmaďařiti mohli."[47]

Najosobnejšiu vrstvu rozhodnutia cestovať predstavujú súkromné pohnútky nachádzajúce sa v *Přeslowí*. Kollár cestoval na pozvanie Vincenca Doležálka, veliteľa cisársko-kráľovskej pohraničnej stráže, ktorý ho pozval na svoju svadbu. Mala sa konať v septembri 1841 v Ranne, v Dolnom Štajersku (dnes Brežice, Slovinsko).[48] Zoznámil sa s ním niekoľko rokov predtým u jeho staršieho brata Antona Doležálka, riaditeľa slepeckého ústavu v Pešti a stali sa z nich priatelia. Kollár sa, prekračujúc zdvorilostné normy, sebaisto odvoláva na zaťaženosť povinnosťami vyplývajúcimi z jeho úradu,[49] zdôrazňujúc, že *„slowenský kazatel má zde netoliko swau církew a školu, ale i krajinské zde se zdržující, wětším dílem ze Slowákůw záležející, wojsko, mimo to osem rozličných špitalůw a nemocníc k duchownímu obstaráwání a nawštěwowání, z nichž čtyři w Pešti, čtyři w Budině jsau; k tomu čtyři žaláře wězňůw wojenských, stoličných, městských a nad to ještě wšeliké ústawy žebrakůw, sirotkůw a těm podobných ubožákůw a nešťastníkůw."*[50]

Kollár sa teda pod vplyvom všetkých týchto motívov rozhodol, opustiac manželku i dcéru, vydať 7. septembra 1841 na cestu. Ráno o šiestej, skôr ako otvorili most pre lodnú dopravu, prejde na budínsku stranu a cez Zadunajsko a Chorvátsko zamieri do severného Talianska,[51] aby ho počas svojej cesty, pokiaľ možno, získal pre slovanský národ a kultúru.

---

[45] Kollár, c. d. 4, s. IV.

[46] „Pane Kolláre! Je to prawda, že od našich konwentůw kamsi na cestu utíkáte?" (tamže, s. IV).

[47] Tamže, s. VI.

[48] Tamže, s. III.

[49] Porovnaj údaje uhorskej evanjelickej cirkvi so schematizmom zostavenom Kollárom *Schematismus generalis ecclesiarum* & scholarum evang. aug. conf. in Hungaria, jussu incl. ac vener.generalis quatuor superintendentiarum conventus aditio anno 1838. a Joanne Kollár, eccles. evang. aug. conf. pestano-budensis VDM. Pestini : typis Trattner-Károlyianis, 1838.

[50] Kollár, c. d. 4, s. III.

[51] „Dne 7. Září, ráno opustiw Pešť práwě w tom okamžení, když se most ku propuštění lodí otwíral, o hodině šesté na kočár spolu i s mojima dwěma druhy sedl sem" (Kollár, c. d. 4, s. 1).

4. Mojžišove tabule

Kollár, ako kňaz vedúci svoj ľud do Zeme zasľúbenej a ako pastier roztrúseného stáda, je nasledovníkom starozákonných prorokov a novozákonných apoštolov v 19. storočí. Stopy tohto príbuzenstva môžeme nájsť v jeho životnom diele od počiatkov. Napríklad v III. speve *Slávy dcery*, kde lyrický subjekt, zanechajúc za sebou Nemecko a Čechy, prechádza po rodných končinách, objaví množstvo sakrálnych toposov súvisiacich s národným poslaním. Básnik sníva o Sláve a objaví sa v rúchu „pomazaného kněze"[52] Slovanstva. Exodus a s ním súvisiaci mojžišovský okruh nadobúda konkrétnu starozákonnú formu v 89. sonete III. spevu:

Nezdálo se mi to ještě dosti,
nýbrž velice mne bolelo,
že to tělo slavské leželo
v cizí zemi tu a vyhnalosti;

jako Mojžiš Josefovy kosti
z Egypta kam nebe velelo,
tak mé srdce tyto zachtělo
přenésti v kraj slavské národnosti.

Toto prorocké oduševnenie Kollárovej národnej angažovanosti, ktoré je charakteristické skôr pre obdobie stredoeurópskeho národného romantizmu, sa stalo prekvapujúcou a otriasajúcou silou v Čechách i v Uhorsku. České národné hnutie, ktoré v porovnaní s maďarským nachádzalo svoju identitu pomalšie, oprávnene vnímalo peštianskeho básnika v rozbiehajúcom sa modernom českom národnom živote ako „požár na stepi",[53] čím v ňom posilňovalo vedomé rozhodnutie sa pre túto rolu. Jaroslav Vrchlický svojho básnického druha ešte skoro pol storočia po smrti radí medzi „básnikov-veštcov" v štúdii, v ktorej inak udržuje emocionálny odstup a kritizuje formu Kollárových sonetov.[54]

Podobné odozvy zo slovanského sveta sú nespočetné – keďže Kollár tu bol všeobecne známy.[55]

Mladý kaplán, ktorý prišiel do Pešti začiatkom dvadsiatych rokov 19. storočia, zhromaždil svoje roztrúsené ovečky ako pastier a na to potreboval vytvoriť spoločenskú ideológiu založenú na slovanskej príbuznosti a jazyku. Do tejto ťažkej práce sa pustil s veľ-

[52] „(...) pomazán jest na Slávy kněze" – porovnaj napr. ČECH, Leander: Význam Kollárovy „Slávy Dcery" v naší básnické literatuře. In: Kraus, c. d., s. 120.

[53] Porovnaj VOBORNÍK, Jan: O postavení J. Kollára v literatuře české. In: Kraus, c. d., s. 127. – Voborník vo svojom článku označuje samotné obdobie ako „éru národnej zmeny" (s. 132).

[54] VRCHLICKÝ, J[aroslav]: Sonet Kollárův po jeho stránce formální. In: Kraus, c. d., s. 141. Vrchlický na tomto mieste v súvislosti s kollárovským sonetom tvrdí, že namiesto českého sonetu kultivovaného Čelakovským Kollár adaptoval jednoduchší variant Kisfaludyho sonetu.

[55] Srb Ljubomir Radivojević nańho spomína ako na „tichého apoštola" („stiller Apostel"). Chorvát Jovan Hromilović v básni Uspomeni Jana Kolara o ňom hovorí: „Blago tebi u Slavenstva raju / apostole sloge svih Slovena" (s. 153); v básni J. Stritara je označený ako „spievajúci prorok" (Janu Kollarju, s. 95). Pavol Országh-Hviezdoslav ho vo svojej básni Epilog pripodobňuje k Jánovi Krstiteľovi (s. 283). Všetko pozri in: Kraus, c. d.

kou zodpovednosťou, o ktorej vo svojom predslove ku knihe kázní hovorí obrazným jazykom prebraným zo sveta biblických toposov: „Kazatel těchto káznj našel w Pešti před seba paušť wlikau, newzdělanau a cele zanedbanau. Hmota a tělo bylo tu, ale bez udů a článků, bez ducha a žiwota: musel tedy nayprwněgšj péči o to mjti, aby toto mrtwé tělo ožiwil a odušewnil."[56] Je to stvoriteľské gesto, ktoré oduševňuje neforemnú hmotu a vytvára z nej ľudské spoločenstvo.

Kollár vo svojom diele pripodobňuje vytvorenie Slovanstva k biblickému stvoreniu zo Slova priebežne. Jazyk Kralickej biblie prenikol do života slovenských luteránskych veriacich v prvých dvoch desaťročiach 19. storočia postupne. V podobe sakrálneho a kultúrneho dedičstva niekoľkých storočí im zaistil náboženský, jazykový a kultúrny kontakt s českým prostredím.[57] Kollár toto dedičstvo nielen prebral, ale pokúsil sa ho zároveň modernizovať.[58] Základom Kollárovho pokusu o jazykovú inováciu bola rovnaká racionalistická modernizácia, ktorá v kontexte väčšiny stredoeurópskych spisovných jazykov viedla k vytvoreniu jednotlivých národných literárnych jazykov. Kollárovská reforma prenikla do mnohých oblastí českého jazyka, pod vplyvom romantickej jazykovedy pôsobila okrem iného aj na samohlásky.[59] Napríklad na fonetickej rovine chcel básnik dosadením samohlások odstrániť spoluhláskové zhluky, pretože tie negatívne ovplyvňovali hudobnosť jazyka. Monotónnosť vysokých nelabializovaných samohlások sa pokúsil spestriť slovenskými strednými a nízkymi labializovanými samohláskami. Z rovnakých dôvodov upravil niektoré ohýbacie paradigmy, na lexikálnej rovine vytvoril nové slová, aby dokázal vyjadriť vhodné poetické významy.[60] Popri požiadavke ľúbozvučnosti estetického charakteru uskutočnil rad zmien, ktorých cieľom bolo priblížiť sakrálny jazyk Kralickej biblie k hovorovej slovenčine. Český biblický jazyk bol vo svojej liturgicko-kanonizovanej podobe na začiatku 19. storočia rovnako vzdialený dobovým variantom hovorovej češtiny i slovenčiny. U Kollára teda ide vo vzťahu k biblickej češtine o vedomý akt jazykovej inovácie, ktorý len čiastočne možno vysvetliť konfesionálnymi pohnútkami a Kollárovým kňazským povolaním. Voľba jednotného českého a slovenského liturgického jazyka a pokus o jeho modernizáciu zároveň smerovali k zachovaniu jazykového a kultúrneho dedičstva Čechov a Slovákov, čo malo nielen kultúrny, ale taktiež politický odkaz. Československý kmeň so svojím jazykom sa takto mohol stať jedným z vedúcich kmeňov slovanského národa. Táto myšlienka, pre absenciu politickej reprezentácie, nadobudla eschatologickú perspektívu v IV. a V. speve vydania *Slávy dcery* z roku 1832. V jednom sonete IV. spevu Lethe ženský lyrický subjekt hovorí o tom, aká úloha prináleží jednotlivým slovanským dialektom, zatiaľ len v slovanskom nebi. Sonet tiež ukazuje, aký postoj má samotný autor v niektorých fonetických otázkach.

---

[56] Kollár, c. d. 3, s. III.

[57] O jazykovej výbave určujúcich osobností tejto doby pozri BEČKA, Josef V.: Čtyři studie o jazyce Šafaříkově, Kollárově a Palackého. In: *Slovo a slovesnost*, roč. XXIX, s. 411 – 415.

[58] O vzťahu Kollára k češtine pozri DVONČOVÁ, Jana: Kollár a čeština. In: *Philologica* (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského), roč. XVI, 1964, Bratislava, s. 183 –187.

[59] DVONČOVÁ, Jana: J. Kollár filolog. In: *Jazykovedné štúdie*, roč. IX, 1966, s. 148 – 168.

[60] Porovnaj napr. NOVÁK, Jan V.: Myšlenky Kollárovy o libozvučnosti češtiny a jich ohlasy na Moravě. In: Kraus, c. d., s. 154 – 160; Vladimír Macura venuje veľký priestor jazykovým sporom v kontexte dobového českého jazyka vo svojej práci *Znamení zrodu...* najmä v kapitole Lingvocentrismus, s. 42 – 60.

Řeč se slawská mluwí wšudy tuto
W nářečích wšech rowno hotowě,
W dokonalejší wšak obnowě,
Tak že každý nezwuk wytisknuto:

Staroslawskou w chrámích nawyknuto,
Polskau užívati k obcowě,
Ruskou ku spráwě, než w osnowě
Jejich není cizumluwů puto;

Hedvábnou řeč československého
Jazyka tu zwláště miluje
Sladkohlasná pohlawí pleť mého;

Tak wšak, že se w našich rozmlauwáních
Twerdý zwuk r a l změkčuje,
Jak já činím w Těchto psaních.
(1852, 507)

Jazykový príklad slovanskej vzájomnosti,[61] prejavujúci sa aj v tomto Nebi, pregnantne ilustruje, že koncepcia si našla cestu v imaginárnej oblasti eschatologického alebo prehistorického pôvodu,[62] prekračujúc tak rámce reality, pretože vývin niektorých jazykových a etnických spoločenstiev v strednej Európe začiatku 19. storočia bol brzdený politickými a spoločenskými okolnosťami. Staroveké paralely prehistórie maďarského a československého národa a ich analýzy založené na starozákonných knihách nie sú v dobovom kontexte ojedinelé. Prezentácia slovanského národa z hľadiska kmeňovej príbuznosti na základe starozákonných analógií bola pre protestantského kňaza oboznámeného s biblickými vedami zjavná. Nižšie citovaný sonet, ktorý sa dostal do rozšíreného vydania *Slávy dcery* z roku 1832, názorne ukazuje, ako biblické motívy spojené so starozákonným vyvoleným národom vytvárali občas s myšlienkami archeológie začiatku 19. storočia pomerne bizarný zhluk.

Ó by, 'dím, když duch můj tak se chaulil,
Naši různí slawští kmenowé
Byli zlato, stříbro, kowowé,
Já bych ze všech jednu sochu ulil;

Rusko bych jsem w její hlawu skulil,
Dřík pak byli by w ní Lechowé,
Ramena a ruky Čechowé,
Serbsko bych sem we dvě nohy půlil:

[61] Objektívne a ideové zdroje slovanskej vzájomnosti rekapituluje Elena Várossová v štúdii Slovanská vzájomnosť a integračný princíp in: Kraus, c. d., s. 48 – 64.

[62] Z maďarských analógií teraz odkazujem len na práce Istvána Horvátha o imaginárnej prehistórii, kde mu ako príklad slúžili Skýti, Agareni alebo Jazigovia, napr. *Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből.*

Menší wětwe, Windy, Lužic dwoje,
Chorwatů kmen, Slezů, Slováků
Roztopil bych w odění a zbroje;

Před tau modlau klekati by mohla
Celá Europa, ant' oblaků
Wyšší, krokem swýmby zemi pohla. (1852, 273)

V básni sa už vytvára budúci vzťah viedenského univerzitného profesora slovanskej archeológie, ktorý ako filológ, kňaz i básnik vášnivo vyzdvihuje slovanské pohanské pamiatky. Pri sformovaní slovanského národného ideálu Kollár vo svojom sonete využíval v prvom rade inventár zlatotepeckého umenia. Od tridsiatych rokov 19. storočia považoval za svoj hlavný cieľ aj vytvorenie špecifických slovanských disciplín – slovanskej jazykovedy, literatúry, archeológie. Všeobecným vzdelávaním národa v týchto oblastiach a rozširovaním jeho vedomostí o sebe chcel posilniť spolupatričnosť Slovanov. Práve preto sa zaoberal ťažkou úlohou vydestilovať slovanské národné vlastnosti. Avšak jeho prorocká úloha sa nemohla obmedzovať len na apológiu Slovanov, ale jej súčasťou bolo aj karhanie národa, a to v prípade, že jeho prorocké slová a napomenutia neboli vyslyšané. V šesťdesiatom sonete III. spevu *Slávy dcery*, ktorý sa taktiež dostal prvýkrát do vydania z roku 1832, s poetickým prorockým zápalom karhá národ pre jeho chyby, ktorými sú sklon k otroctvu, ľahostajnosť a záhaľčivosť, podriadenosť cudzím. Všetkými zlými vlastnosťami a chybami národ škodí sám sebe a pribíja na kríž prorokov, ktorí ho na ne upozorňujú:

Nejedenkrát wěru tak se zdálo
Mysli mé a serdci bolnému,
Jakby ku otroctví wěčnému
Wšechny Sláwy nebe odhodlalo;

Tak je duší samostatných málo,
Tak se chladně mají ke swému,
Tak se přilepují k cizému,
Jakby vlastních sil jim chybowalo.

Najvíc pak to rozhorčuje žele,
Že lid náš w tom manstwí ubohém
Křizuje sám i swé spasitele;

W zaufání jen to zwe k víře nové:
kdo dá počet z toho před Bohem,
my či naši zotročitelowé? (1852, 326)

V Kollárovej interpretácii začalo poslanie slovanského proroka volaním národného života, pokračovalo vytvorením rámcov národného života, po ktorom nasledovalo vytvorenie pravidiel a zákonov národného života. Medzi povinnosti národného proroka patrí aj dozor nad dodržiavaním pravidiel. Použijúc analógiu s Mojžišom – Kollár získal a vytesal do kameňa

slovanské Prikázania. Jednoznačnou požiadavkou kollárovského poslania bolo rozširovanie a dodržovanie týchto prikázaní. Preto Kollár vytvoril dobre fungujúcu slovanskú literárnu sieť rozprestierajúcu sa od Prahy cez Moskvu a Varšavu až po Belehrad. Jej členovia boli bez výnimky slovanskí vedci, básnici, diplomati, filológovia. Úlohu vodcu tejto siete ponechal Kollár jednoznačne pre seba a najbližších priateľov a mobilizoval ju proti vonkajším aj vnútorným nepriateľom. Útok zo slovanského prostredia bol spočiatku len zriedkavý, hlavní nepriatelia boli z okruhu uhorských Nemcov a Maďarov.[63] Avšak zároveň so vzostupom slovanských národných hnutí v strednej Európe sa Kollár postupne konfrontoval s mladšími generáciami, ktoré pociťovali potrebu vytvoriť samostatné národné jazyky.[64] Preto Kollár považoval za nepriateľov imaginárneho sveta slovanskej vzájomnosti aj romantickú generáciu vedenú Ľ. Štúrom.[65] Jej predstavitelia túto koncepciu nielenže prehodnotili, ale v roku 1843 kodifikovali slovenský spisovný jazyk. Kollár, pokiaľ len mohol, im bránil, aby nový spisovný jazyk rozširovali a popularizovali. Ľudovít Štúr mu preto napísal list, v ktorom ho žiada, aby upustil od svojich intríg proti *Slovenským národným novinám* (Štúr ich založil 1. augusta 1845), ako aj proti publikáciám a literárnym dielam písaným v novom spisovnom jazyku. Pokiaľ by tak neučinil, Štúr by bol nútený poslúchnuť „rozhorčené hlasy": „všetky tieto rozhorčené hlasy volajú proti Vám a žiadajú, aby sa proti Vám ako odporcovi života kmeňa svojho, ktorým vraj pohŕdate, ostro vystúpilo a písalo."[66]

Tento list ukazuje, že „Mojžiš" slovanského národa, ktorý vyviedol svoj národ zo zajatia, dal mu zákony a ukázal Zem zasľúbenú, je pre nasledujúce generácie balvanom. Štúr vôbec nepochyboval o tom, že smer, ktorý jeho generácia nastúpila, je jedinou cestou spasenia. Rovnako Kollár podľa neho svojím vystúpením proti mladšej generácii hazarduje s vlastným dobrým menom a ďalším osudom svojho literárneho diela, veď nasledujúce pokolenie jednoznačne stojí v tomto spore na ich strane: „I uisťujem Vás a boha sa dokladám, že počínanie naše a vlastný život kmeňa svojho, hoc by ste ešte desať ráz toľko pôsobili a keby sa Vám aj to isté predsavzatie podarilo, už nezastavíte a nezničíte. Vy ste však vzali na svedomie svoje ťažkú zodpovednosť, a pamiatku svoju, ak od svojho neupustíte, zakalili ste pred potomstvom."[67]

Popritom však v štyridsiatych rokoch 19. storočia postavenie proroka neodeliteľne zrástlo s Kollárovou osobnosťou – a tak nezostal zástancom nového spisovného jazyka nič dlžný. Svoju odpoveď Štúrovi publikoval v spise *Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*, kde uvádza celkom tridsať tri diel od Komenského cez Mateja Bela, Františka Palackého a Pavla Jozefa Šafárika.[68] Kollár v pl-

[63] O nepriateľských článkoch proti Kollárovi v *Pesti Hírlap* porovnaj POPOVA, I. P.: Jan Kollar i „Pesti Hirlap". In: Nikolskij – Smirnov – Švedova, c. d., s. 141 – 146.

[64] Tento proces dobre chápe KIRÁLY, Péter: *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása: a Budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai, 1777 – 1848*. Nyíregyházi Főiskola, 2003.

[65] MATULA, Vladimír: Kollárovská a štúrovská koncepcia Slovanstva a slovanskej vzájomnosti. In: *Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia*. Bratislava : Veda, 1978, s. 259 – 288. Dostupný strojopisný prepis v Univerzitnej knižnici v Bratislave.

[66] List zo 7. februára 1846. In: ŠTÚR, Ľudovít: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 1986, s. 323.

[67] Tamže, s. 324.

[68] KOLLÁR, Ján: *Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*. Spisů musejních číslo XXII. Praha : w kommissí u Kronbergra i Šiwnáče, 1846.

nej básnickej a filologickej zbroji odpovedá svojmu protivníkovi v rozsahu, ktorý je dvadsať- až tridsaťkrát väčší ako Štúrov list.[69] Po spise adresovanom Štúrovi nasleduje ďalší list, ktorý má názov „Odpowěď Jana Kollára na domluwy a dopisy jiných, zwláště mladších Slowáků". Jeho záverečné odseky nenechávajú nikoho na pochybách o tom, že pod rúškom biblických príkladov súzvučiacich s Kollárovou rolou proroka, upozorňuje mladšiu generáciu nasledujúcu Štúra, aby sa neopovážila odkloniť sa od národného, jazykového a literárneho programu, ktorý reprezentuje:[70] „Pročež wy synáčkowé naši a našeho kmene slowenského, nedejte se točiti každým wětrem a zwésti nowým učením, ne každému duchu wěřte, ale zkušujte duchů, jsauli z boha; nebo mnozí falešní proroci přišli na swět. Neslyšte těch, kteříby wám jiné Ewangelium řeči kázali, než jest Seštidílné,[71] a jiné králowstwí jazyka mezi námi založiti chtěli, než jest to Králické. Kdyby se pak někdy i nějaký mamič a pokušitel k wám přiblížil a zawedl by wás do nejskalnatějšych Tatranských dolin a planin, řka: rcete ať kamení toto chlebowé jsau; wy odpovězte: ne samým toliko Orawským owsenákem, ani samau Liptowskau šwábkau, ani samau Zwolenskau kaši žiw bude Slowák, ale i wzdělanějším československým nářečím. Kdyby wás tento pokušitel postawil na wrch zámku Břetislawského a řekl: Spusťte se dolů do této hrozné propasti, angelé wás na ruce uchopějí, abyste neurazili noh swých; tedy wy řekněte: Nebudeš pokaušeti pána boha swého, aniž žádati diwů a zázraků od něho tam, kde i nemožné i zbytečné jsau. Kdyby wás pojal na temena nejwyšších hor, Šturce, Soboru, Křiwaně, Lomnice a ukázal Wám wšecku sláwu jejich a řekl: Toto wšecko dám wám, jestli že padnauce budete mi se klaněti; tedy wy řekněte: Odejdi od nás Černoduchu! Neboť psáno stojí: Pánu bohu swému klaněti se budeš a jeho maudrému řízení, které nás Slowáky s Čechy již mnohostoletým i tělesným i duchowním, swazkem spojilo: a co bůh spojil, člowěk nerozlučuj!"[72]

Kollár sa proti jazykovým a národným renegátom prejavuje nevyberane aj neskôr. Maďarské a slovenské rozčarovanie z revolučných rokov 1848 – 1849 ho len utvrdili v presvedčení, aby proti všetkým Slovákom, ktorí ignorovali jeho jazykové a národné prikázania vytesané do kameňa, vystúpil aj administratívne. 18. marca 1849 odišiel do Viedne, kde sa z poverenia Schwarzenbergovej vlády stal dôverníkom vlády pre otázky Slovenska a potom tu až do svojej smrti v roku 1852 pôsobil ako univerzitný profesor.

Nové generácie Slovákov však vo svojom exode neotrasiteľne postupovali ďalej – tentoraz už z púšte slovanskej kultúrnej vzájomnosti a československej jednoty.[73]

PRAMENE

AMBRUŠ, Jozef (ed.): *Listy Jána Kollára I. 1816 – 1839*. Martin : Matica slovenská, 1991.

KOLLÁR, Ján: *Nedělní, sváteční i příležitostné Kázně a Řeči od Jana Kollára, cjrkwe ewangelické Pešťansko-Budjnské sl. b. K. učené Společnosti krakowské úda*. Pešt : tiskem Trattnera a Karoliho, 1831.

[69] Tamže. Odpowěd Jana Kollára na psaní Ludowíta Štúra ode dne 7 Unora 1846. In: tamže, s. 127 – 168.

[70] Zhrnutie tohto generačného sporu pozri ČÚZY, Ladislav: Literárno-estetická koncepcia Jána Kollára a formovanie myslenia o literatúre v štúrovskom období. In: *Slovenská literatúra*, roč. 32, 1985, s. 222 – 230.

[71] Česká Kralická biblia bola vydaná v šiestich zväzkoch (1579 – 1594).

[72] Odpowěd Jana Kollára na domluwy a dopisy jiných, zwláště mladších Slowáků. In: Kollár, c. d. 5, s. 182.

[73] O počiatkoch tohto procesu pozri JÓNA, Eugen: Literárny jazyk nastupujúcej štúrovskej generácie pred uzákonením spisovnej slovenčiny. In: *Literárnomúzejný letopis 15*. Martin : Matica slovenská, 1981, s. 124 – 146.

KOLLÁR, Ján: *Cestopis obsahujici cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841.* Konanau a sepsanau od Jana Kollára S Wyobrazeními a Přílohami též i se Slowníkem slawjanských umělcůw wšech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu wěku, s krátkým žiwotopisem a udáním znamenitějších, zwláště národních, wýtworůw. Pešt : Tiskem Trattner Károlyiho, 1843.

KOLLÁR, Ján: *Čjtanka anebo Kniha k Čjtánj pro mládež we školách slowanských w městech a w dědinách.* Budjn : w Králowské univwersické tiskárně, 1825.

KOLLÁR, Ján: *Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky.* Spisů musejních číslo XXII. Praha : w kommissí u Kronbergra i Šiwnáče, 1846.

KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti.* Vedecký redaktor Ivan Kusý. Preložil, štúdiu a poznámky napísal Karol Rosenbaum. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954.

KOLLÁR, Ján: *Památka Dobrodincům cjrkwe ewang. Slowenské A. W. W Pešti obsahugjci Řeči, Werše a Žiwotopisy.* Pešt : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1845.

KOLLÁR, Ján: Paměti z mladších let života. In: *Spisy Jana Kollára. Díl čtvrtý. Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára sepsány od něho samého S Podobiznou Jana Kollára a snímkem vlastnoručního jeho psaní.* Praha : Nákladem knihkupectví I. L. Kober, 1863.

KOLLÁR, Johann: *Ueber die literarische Wechselsitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation.* (Aus dem Slawischen, in der Zeitschrift Hronka gedruckten, ins Deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser.) Pesth, 1837.

Schematismus generalis ecclesiarum & scholarum evang. aug. conf. in Hungaria, jussu incl. ac vener. generalis quatuor superintendentiarum conventus aditio anno 1838. a Joanne Kollár, eccles. evang. aug. conf. pestano-budensis VDM. Pestini, typis Trattner-Károlyianis. 1838.

ŠTÚR, Ľudovít: *Dielo* I. Bratislava : Tatran, 1986.

LITERATÚRA

ANGYAL, Andrej: Sarmatizmus, ilyrizmus, panonizmus. In: *Philologica* (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského), roč. XVI, 1964, Bratislava, s. 49 – 54.

BAKOŠ, Mikuláš (ed.): *Slovenská a ruská literatúra. Vzťahy a súvislosti.* Venované VII. medzinárodnému kongresu slavistov. Zborník štúdií. Bibliotheca Slavica Slovaca V. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1973.

BEČKA, Josef V.: Čtyři studie o jazyce Šafaříkově, Kollárově a Palackého. In: *Slovo a slovesnost*, roč. XXIX, s. 411 – 415.

BENCZÚR, József (1728 – 1784): *Ungaria semper libera, suique juris, et nunquam vel principi, vel genti alicui externae, obnoxia.* Josephus Benczur. Vindobonae, Sumtibus Emerici Felicis Baderi, MDCCLXIV.

BROWN, Peter: *Augustine of Hippo.* A Biography. London – Boston : Faber and Faber, 1990.

BRTÁŇ, Rudo: *Barokový slavizmus.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1939.

BRTÁŇ, Rudo: *Vznik, vývin a verzie Kollárovej rozpravy o literárnej vzájomnosti. Štúdia (S faksimile, autografom a 5 prílohami).* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius [bez vročenia, vydané v r. 1942.]

CELLARII, Christ.: *Grammatica Latina, linguae Hungaricae accomodata,* Cassoviae ex typographia Ellingeriana. MDCCCIII. 3. skk.

ČÚZY, Ladislav: Literárno-estetická koncepcia Jána Kollára a formovanie myslenia o literatúre v štúrovskom období. In: *Slovenská literatúra*, roč. 32, 1985, s. 222 – 230.

DENON, Dominique Vivant: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte.* I – II. 1802 (*Vivant Denon's Reise in Nieder- und Ober-Aegypten, waehrend der Feldzüge des Generals Bonaparte.* Aus dem Französiscchen übersetzt und mit einigen Anmerkungen begleitet von Dieterich Tiedemann fürstl. hessischem Hofrath und Professor der Philosophie in Warburg. Mit acht Kupfern. Berlin : in der Vossischen Buchhandlung, 1803).

DOLESCHALL, E. A.: *Das erste Jahrhundert aus dem Leben einer hauptstädtischen Gemeinde.* Aus Veranlassung des hundertjährigen Bestandes der Pester evang. Kirchengemeinde A. C. geschildert von E. A. Doleschall Pfarrer der deutschen evang. Gemeinde daselbst. Budapest : Buchdruckerei des Franklin-Verein, 1887.

DVONČOVÁ, Jana: J. Kollár filolog. In: *Jazykovedné štúdie*, roč. IX, 1966, s. 148 – 168.

DVONČOVÁ, Jana: Kollár a čeština. In: *Philologica. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, roč. XVI, 1964, Bratislava, s. 183 –187.
EBERHARD, August Gottlob: *Italien wie es mir erschienen ist.* I – II. Halle : E. Heynemann, 1832, 1839 (2. vydanie).
FITZON, Thorsten: *Reisen in das befremdliche Pompeji. Antiklassizistische Antikenwahrnehmung deutscher Italienreisender 1750-1870.* de Gruyter Verlag, 2004.
FÖRSTER, Ernst Joachim: *Handbuch für Reisende in Italien.* München, 1840.
GOETHE, Johann Wolfgang von: *Utazás Itáliában.* Budapest : Magyar Helikon, 1961.
HORVÁTH, István: *Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből.* Pesten : Petrózai Trattner Mátyás betüivel, 1825.
HRODEK, Dominik a kolektív: *Slovanství v středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita.* Praha : Libri, 2004.
JIRÁT, Vojtěch: *Portréty a studie.* Praha : Odeon, 1978.
JÓNA, Eugen: Literárny jazyk nastupujúcej štúrovskej generácie pred uzákonením spisovnej slovenčiny. In: *Literárnomúzejný letopis 15.* Martin : Matica slovenská, 1981, s. 124 – 146.
KARAMZIN, Nikolaj M.: *Geschichte des russischen Reiches von Karamsin.* Nach der zweiten Original-Ausgabe übersetzt bey C. J. G. Hartmann. 1. zv. Riga, 1820.
KEMÉNY, Lajos – Dr. GYIMESY, Károly (ed.): *Evangélikus templomok.* Budapest : Atheneum, 1944.
KIRÁLY, Péter: *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása: a Budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai, 1777 – 1848.* Nyíregyházi Főiskola, 2003.
KISS SZEMÁN, Róbert: „Északi fények." Az orosz fenomén a szlovák gondolkodásban és irodalomban. In: *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I – II. Alapozó ismeretek az orosz-szláv és az orosz-magyar irodalmi kapcsolatok köréből.* II. Ed. Kroó Katalin. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2006.
KISS SZEMÁN, Róbert: Historičnost a kreace neboli Dobré wlastnosti Národu Slowanského? In: *Česká literatura*, roč. 57, 2009, č. 6, s. 802 – 816.
KOSÁRY, Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980.
KRAUS, Cyril (ed.): *Ján Kollár (1793 – 1993). Zborník štúdií.* Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993.
LESŇÁKOVÁ, Soňa: Na počiatku bolo slovo. In: *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1826 – 1996.* Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 1998.
MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu.* Praha: Československý spisovatel, 1983.
MATULA, Vladimír: Kollárovská a štúrovská koncepcia Slovanstva a slovanskej vzájomnosti. In: *Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia.* Bratislava : Veda, 1978, s. 259 – 288. Dostupný strojopisný prepis v Univerzitnej knižnici v Bratislave.
MATUS, László: *A Pesti Szlovák Evangélikus Gyülekezet.* Piliscsaba : Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2000, seminárna práca, odbor história.
NIKOLSKIJ, S. V. – SMIRNOV, L. I. – ŠVEDOVA, I. V. (ed.): *Jan Kollar – poet, patriot, gumanist.* Moskva : Rossijskaja Akademija Nauk, Institut slavjanovedenija i balkanistiki, 1993.
RHENII, M. Joannis: *Compendium Latinae Grammaticae pro Discentibus Nationis Germanicae, Hungaricae atque Bohemicae Scriptum...* Posonii & Cassoviae sumptibus Joannis Michaelis Landerer, 1781.
SCHULEK, Johannis: *Grammatica Latina...* Szakolczae, Typis Francisci Xav. Skarniczl & Filiorum, 1833.
SZENT ÁGOSTON, *Isten városáról.* I – III. Budapest : Kairosz Kiadó, 2005–2006. Preklad Földváry Antal.
WOODROW JANUSZEWSKI, Bernard: Vojciech Cybulski o idei „wzajemności" slowiańskiej Jana Kollára. In: *Pamiętnik Słowaiński*, roč. XXI, 1971, s. 273 – 294.

Preklad Ivana Taranenková

Dr. Róbert Kiss Szemán
Szláv és Balti Filológiai Intézet ELTE BTK
Múzeum krt. 4/D.
1088 Budapest
Magyarország
e-mail: kiss.szeman.robert@gmail.com